

Rachunek satelitarny gospodarki społecznej dla Polski za 2018 r.

Kluczowe wyniki

Materiał stanowiący streszczenie raportu z grantu Eurostat „Rachunki satelitarne gospodarki społecznej” finansowanego ze środków Komisji Europejskiej i został przygotowany w ramach projektu *Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej* współfinansowanego ze środków UE w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój

Warszawa, lipiec 2021 r.

Opracowanie merytoryczne

Departament Badań Społecznych GUS

Zespół autorski

Karolina Goś-Wójcicka, Anna Knapp, Edyta Makowska-Belta, Marta Marszałek

Wykaz skrótów

Skrót	Znaczenie
CIS	centrum integracji społecznej
ESA	Europejski System Rachunków Narodowych i Regionalnych 2010
Eurostat	Europejski Urząd Statystyczny
GUS	Główny Urząd Statystyczny
KIS	klub integracji społecznej
MOP	Międzynarodowa Organizacja Pracy
NPISH	Podmioty non-profit działające na rzecz gospodarstw domowych
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
PKB	produkt krajowy brutto
PNZ	Badanie społeczne Praca niezarobkowa poza gospodarstwem domowym
RSGS	Rachunek satelitarny gospodarki społecznej
SRN	System rachunków narodowych
SOF	Formularz sprawozdawczy organizacji non-profit
TUW	Towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych
UE	Unia Europejska

Eksperymentalny rachunek satelitarny gospodarki/ekonomii społecznej dla Polski za 2018 r. został opracowany przez GUS w ramach grantu Eurostat „Rachunki satelitarne gospodarki społecznej” finansowanego ze środków Komisji Europejskiej. Prace w ramach grantu prowadzono od listopada 2019 r. do kwietnia 2021 r. Polska jest drugim krajowym urzędem statystycznym w UE, po Słowenii, który zrealizował ten rachunek satelitarny w ramach projektu Eurostat. Wcześniej, rachunek satelitarny gospodarki społecznej w oparciu o prawo krajowe sporządziła Portugalia. Prace nad rachunkami aktualnie prowadzone są w Hiszpanii, Francji i Włoszech.

GUS od ponad 10 lat interesował się problematyką rachunku satelitarnego sektora non-profit, a następnie gospodarki społecznej. Systematycznie od 2008 r. wdrażano badania organizacji non-profit, a następnie wolontariatu, gromadzące dane z zachowaniem międzynarodowych standardów metodologicznych, które stały się następnie podstawą do sporządzenia tego rachunku.

Aktualnie prowadzone prace i dyskusje na forum ONZ w zakresie zintegrowanej statystyki publicznej podkreślają istotność wyjścia poza PKB tak, aby zjawiska społeczne i gospodarcze, a także zachodzące zmiany i trendy obserwować w szerszym niż dotychczas ujęciu. Dobrobyt każdego człowieka jest kluczowym założeniem *Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*¹ w której potwierdzono, że organizacje non-profit i i podmioty pokrewne oraz wolontariat pełnią istotną rolę w przyczynianiu się do realizacji celów i założeń zrównoważonego rozwoju. Wyodrębnienie działalności sektora gospodarki społecznej pozwoli zatem wygenerować szerszy i pełniejszy obraz możliwości tego sektora.

Rachunek satelitarny gospodarki społecznej może służyć jako kluczowe źródło danych do monitorowania udziału gospodarki społecznej w usługach publicznych, rozwoju społeczno-gospodarczym, a także do prowadzenia zrównoważonej działalności zarówno w sferze ekonomicznej, społecznej, jak i środowiskowej. Poprzez zaprezentowanie działalności tych podmiotów odrębnie od systemu przyjętego w metodologii rachunków narodowych, można zidentyfikować i zmierzyć rzeczywisty zakres działań prowadzonych przez te podmioty i nakłady ich pracy.

Celem rachunku satelitarnego gospodarki społecznej jest wyznaczenie rozmiarów i rzeczywistej monetarnej wartości, jaką wnosi działalność tego sektora w gospodarkę. Cechy wyróżniające podmioty gospodarki społecznej to: prywatny charakter, koncentracja na celach społecznych i publicznych oraz uczestnictwo oparte na dobrowolności.

Potencjał gospodarki społecznej w ramach gospodarki narodowej

W 2018 r. w Polsce łączna wartość produkcji globalnej (rynkowej i nierynkowej) wygenerowana przez gospodarkę społeczną wyniosła 62,3 mld zł, czyli 2,94% w relacji do PKB. Produkcja globalna gospodarki społecznej była wyższa niż produkcja globalna w całej gospodarce narodowej w ramach sekcji Górnictwo i wydobywanie (o 4,8 mld zł) czy Zakwaterowanie i gastronomia (o 5,6 mld zł).

Ponad 1/3 produkcji globalnej gospodarki społecznej (20,9 mld zł) stanowił wolontariat bezpośredni, zaś wolontariat świadczony w podmiotach gospodarki społecznej stanowił 1/10 (6,2 mld zł). Produkcja

¹ *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, http://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf (dostęp: 10.09.2020)

globalna wolontariatu nie jest uwzględniona w rachunkach narodowych, więc jest niewidoczna we wskaźnikach makroekonomicznych w gospodarce. Gdyby wartość produkcji wolontariatu odnieść do rozmiarów PKB, wówczas należałoby powiększyć PKB o 1,3%.

Wartość dodana brutto wytworzona przez gospodarkę społeczną w porównaniu do PKB stanowiła 1,94%, w tym 0,99% generował wolontariat bezpośredni, a 0,96% organizacje non-profit oraz spółdzielnie i towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Działalność podmiotów gospodarki społecznej i aktywność społeczna w formie wolontariatu bezpośredniego ma zatem podobny wpływ na polską gospodarkę.

Liczebność sektora gospodarki społecznej

Istnieje 5 kryteriów strukturalno-operacyjnych, na podstawie których zalicza się podmioty do sektora gospodarki społecznej:

- posiadają charakterystyczne cechy organizacji, to znaczy, muszą być w pewnym stopniu zinstytucjonalizowane;
- są w pełni (organizacje non-profit) lub znacząco (spółdzielnie, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i przedsiębiorstwa społeczne) ograniczone w zakresie możliwości podziału zysków pomiędzy członków, dyrektorów lub inwestorów;
- są autonomiczne;
- zaangażowanie w ich ramach jest dobrowolne;
- są prywatne (nie są własnością rządową lub samorządową)².

W sektorze gospodarki społecznej w 2018 r. aktywnie działało 102,7 tys. podmiotów. Stanowiły one 2,5% wszystkich zarejestrowanych w gospodarce narodowej podmiotów prywatnych, a po wyłączeniu z obliczeń jednoosobowych działalności gospodarczych – 9,5%.

Zasadniczą część zbiorowości sektora gospodarki społecznej (101,2 tys.; 98,5%) stanowiły organizacje non-profit. Z kolei spółdzielni, które spełniały definicję podmiotów ekonomii społecznej, aktywnie działało 1,5 tys. Zbiorowość podmiotów objętych rachunkiem satelitarnym dopełniały towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, których w 2018 r. było jedynie 11.

Odrębne kryteria wyróżniono dla wolontariatu. Do zakresu gospodarki społecznej wliczany jest wyłącznie taki rodzaj pracy społecznej, która:

- przynosi korzyści innym, a nie tylko, lub głównie tym, którzy go wykonują;
- nie jest przypadkowa, lecz zaplanowana i celowa oraz trwa co najmniej 1 godzinę;
- jest nieodpłatna;
- nie jest kierowana do członków gospodarstwa domowego lub najbliższych krewnych;
- jest dobrowolna.

W rachunku satelitarnym gospodarki społecznej obok działalności podmiotów uwzględnione zostało zaangażowanie w wolontariat, zarówno świadczony w ramach organizacji (wolontariat instytucjonalny), jak i bezpośrednio, w sposób niezorganizowany przez żadne podmioty (wolontariat bezpośredni). W 2016 r., około 10,8 mln osób w wieku 15 lat i więcej deklarowało, że dobrowolnie poświęciło swój wolny czas na wolontariat w ciągu czterech ostatnich tygodni. Liczba ta stanowiła 35,0% mieszkańców Polski w tym wieku. Prawie 4-krotnie więcej osób angażowało się w prace nieodpłatne, świadczone indywidualnie na rzecz

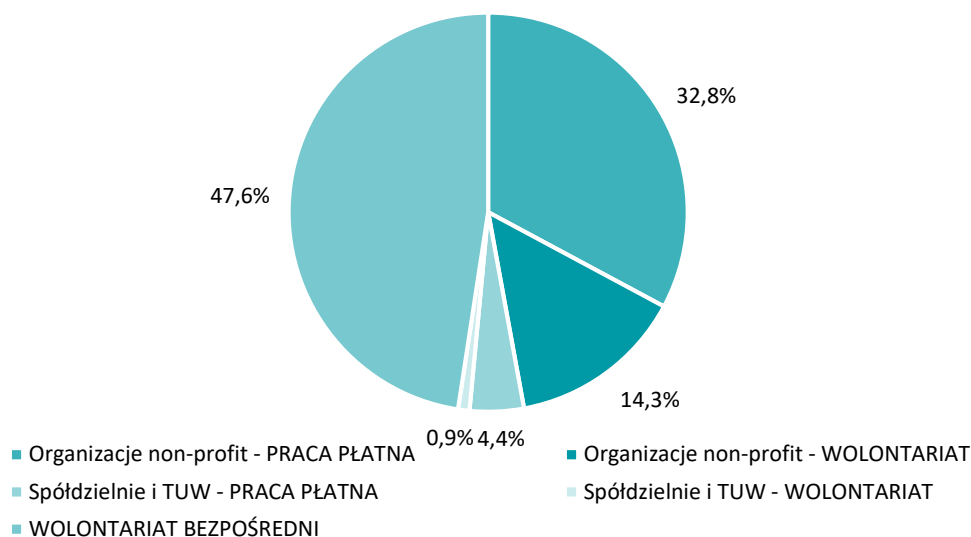
² Szczegółowa prezentacja zakresu podmiotowego rachunku satelitarnego gospodarki społecznej znajduje się w Informacji metodologicznej.

osób znajomych lub nieznanym, sąsiadów, społeczeństwa lub środowiska (bez pośrednictwa organizacji) niż w wolontariat w ramach organizacji (odpowiednio 30,9% oraz 7,9% wszystkich mieszkańców Polski w wieku 15 lat i więcej).

Zasoby pracy

W 2018 r. w podmiotach sektora gospodarki społecznej praca wykonywana odpłatnie, zarówno w ramach stosunku pracy, jak i umów cywilnoprawnych, odpowiadała 323,2 tys. etatów przeliczeniowych. Gdy uwzględniono pracę wykonywaną w ramach wolontariatu (instytucjonalnego i bezpośredniego), wymiar tej pracy wzrósł prawie 3-krotnie i wyniósł 867,9 tys. etatów przeliczeniowych. Łączny wolumen pracy w sektorze gospodarki społecznej w odniesieniu do ogółu gospodarki narodowej wyniósł 5,8% oraz 7,2% - w stosunku do sektora prywatnego. Z kolei sama praca płaćta odpowiadała 2,1% zatrudnienia w gospodarce narodowej i 2,7% w sektorze prywatnym.

Wykres 1. Struktura pracy świadczonej w sektorze gospodarki społecznej w 2018 r.

Największą część pracy w sektorze gospodarki społecznej stanowił wolontariat bezpośredni (47,6%). Zbliżonymi zasobami pracy dysponowały organizacje non-profit (47,1%), jednak większa część pracy wykonywanej w ich ramach miała charakter płaćtany (32,8%) niż nieodpłaćtany (14,3%). Zdecydowanie mniejszy udział w wolumenie pracy w gospodarce społecznej miały spółdzielnie i TUV (5,4%).

Porównując wolumen zasobów pracy wygenerowanej w podmiotach gospodarki społecznej do zasobów pracy w gospodarce narodowej można zauważyć, w których sekcjach PKD działalność gospodarki społecznej ma duże znaczenie. Praca płaćtana i wolontariat w organizacjach sektora prowadzących swoją działalność w ramach sekcji R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją w stosunku do gospodarki narodowej stanowiły ponad 1/3 (34,2%), a w ramach sekcji S – Pozostała działalność usługowa – 28,7%. Istotne znaczenie miała też praca podmiotów gospodarki społecznej w sekcji Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna, która w odniesieniu do pracy etatowej w gospodarce narodowej stanowiła 12,5% oraz w sekcji P – Edukacja - 8,9%.

Rachunek produkcji i rachunek tworzenia dochodów

Podstawowym podejściem do oszacowania głównych wskaźników i kategorii makroekonomicznych w rachunku satelitarnym gospodarki społecznej w Polsce jest podejście produkcyjne.

Produkcja globalna dla gospodarki społecznej w rachunku produkcji wyniosła łącznie 62,3 mld zł. Największy udział w jej wytworzeniu – 59,2%, miały organizacje non-profit. Udział spółdzielni i T UW w całkowitej produkcji globalnej gospodarki społecznej stanowił 7,2%, zaś wolontariat bezpośredni oszacowano na poziomie 33,6% tej produkcji. Taka struktura udziałów poszczególnych grup podmiotów w wygenerowaniu produkcji globalnej ma szczególny walor informacyjny. Po pierwsze, uzyskane w rachunku satelitarnym gospodarki społecznej kalkulacje jednoznacznie wskazują na duży wkład organizacji non-profit w rozwój gospodarki społecznej. Po drugie należy dostrzec istotne zasoby i potencjał produkcyjny w ramach wolontariatu bezpośredniego. Obie grupy zapewniają łącznie ponad 92,8% całkowitej produkcji globalnej gospodarki społecznej.

Tablica 1. Rachunek produkcji dla RSGS w Polsce w 2018 r. (w mln zł)

Transakcje i pozycje bilansujące	Organizacje non-profit	Spółdzielnie i T UW	Wolontariat bezpośredni	Suma
I Rachunek produkcji				
P1 Produkcja globalna	36 930	4 471	20 937	62 337
P2 Zużycie pośrednie	18 887	2 251	-	21 138
B1g Wartość dodana brutto	18 043	2 219	20 937	41 199
P51c Amortyzacja środków trwałych	1 004	111	-	1 115

W ramach podmiotów gospodarki społecznej w rachunku satelitarnym w produkcji globalnej według sektorów instytucjonalnych rachunków narodowych największy udział miały sektory: instytucji niekomercyjnych działających na rzecz gospodarstw domowych (S15) i przedsiębiorstw niefinansowych (S11), odpowiednio 34,6 mld zł i 6,0 mld zł. Wśród sektorów, które wygenerowały najwyższą wartość produkcji w zakresie wolontariatu wyróżniono sektor gospodarstw domowych (S14) 20,9 mld zł i instytucji niekomercyjnych działających na rzecz gospodarstw domowych (S15) 5,9 mld zł.

Pomniejszając wartość produkcji globalnej o zużycie pośrednie oszacowano, że łączna wartość dodana brutto była najwyższa w sektorze instytucji niekomercyjnych działających na rzecz gospodarstw domowych 17,4 mld zł i sektorze gospodarstw domowych (20,9 mld zł). Oba sektory dostarczyły łącznie ponad 93,0% wartości dodanej brutto gospodarki społecznej, która tylko częściowo jest uwzględniona w rachunkach bazowych (rachunkach narodowych).

W rachunku tworzenia dochodów koszty związane z zatrudnieniem są zarejestrowane wyłącznie w podmiotach gospodarki społecznej, zarówno w organizacjach non-profit, jak i spółdzielniach i T UW. W żadnej z wymienionych form wolontariatu, który z założenia jest pracą dobrowolną i nieodpłatną, nie odnotowano kosztów związanych z zatrudnieniem. Wynagrodzenia i składki na ubezpieczenia społeczne płacone przez pracodawców w łącznej wartości 11,9 mld zł są blisko 10-krotnie wyższe w organizacjach non-profit niż w spółdzielniach i T UW (1,7 mld zł), co wynika ze struktury tej zbiorowości.

Tablica 2. Rachunek tworzenia dochodów w RSGS w Polsce w 2018 (w mln zł)

Transakcje i pozycje bilansujące	Organizacje non-profit	Spółdzielnie i T UW	Wolontariat bezpośredni	Suma
II Rachunek tworzenia dochodów				
D.1 Koszty związane z zatrudnieniem	11 901	1 718	-	13 619
D.11 Wynagrodzenia	9 746	1 407	-	11 153
Oszacowanie wartości wolontariatu (metoda stawek rynkowych)	5 856	335	20 937	27 128
D2 Podatki związane z produkcją i importem	181	174	-	355
D3 Dotacje	509	170	-	679
B2g Nadwyżka operacyjna brutto	6 469	498	20 937	27 904

W rachunku satelitarnym gospodarki społecznej oszacowano monetarną wartość nierynkowej pracy dobrowolnej świadczonej przez członków gospodarstw domowych w ramach: organizacji non-profit (5,8 mld zł), spółdzielni i TUV (0,3 mld zł).

Pomniejszając koszty związane z zatrudnieniem o podatki związane z produkcją i importem oraz powiększając o dotacje uzyskano nadwyżkę operacyjną brutto, w której największy udział odnotowano dla wolontariatu bezpośredniego 20,9 mld zł (75,0%). Z kolei udział organizacji non-profit stanowił 23,2% nadwyżki operacyjnej brutto całej gospodarki społecznej.

Koszty pracy

W 2018 r. w podmiotach sektora gospodarki społecznej w Polsce koszty wynagrodzeń wyniosły ogółem około 11,2 mld zł. Po doliczeniu wartości wolontariatu, wartość tych kosztów wzrosła ponad trzykrotnie i wyniosła 38,3 mld zł. Łączne koszty wynagrodzeń oraz wolontariatu gospodarki społecznej w odniesieniu do ogółu gospodarki narodowej wyniosły 5,5%. Z kolei same koszty wynagrodzeń w podmiotach gospodarki społecznej stanowiły 1,6% kosztów wynagrodzeń ogółem poniesionych w gospodarce narodowej.

Biorąc pod uwagę zróżnicowanie na sektory instytucjonalne w podmiotach gospodarki społecznej, to 81,5% kosztów wynagrodzeń przypadło na sektor instytucji niekomercyjnych (S15), a kolejne 17,1% na sektor przedsiębiorstw niefinansowych (S11). W przypadku wolontariatu większość szacowanej jego wartości generowana była w sektorze gospodarstw domowych (77,2%), kolejne 21,6% w sektorze instytucji niekomercyjnych (S15). Dla porównania w gospodarce ogółem 63,3% kosztów wynagrodzeń przypadło na sektor przedsiębiorstw niefinansowych (S11), w drugiej kolejności na sektor instytucji rządowych i samorządowych (23,9%).

Struktura kosztów wynagrodzeń według sekcji PKD w podmiotach gospodarki społecznej różniła się od struktury wartości wolontariatu świadczonego w ich ramach. Największa część kosztów wynagrodzeń za pracę płatną przypadła na sekcję P – Edukacja (26,2%), a następnie na sekcję Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna (23,4%). Natomiast 39,8% wartości wolontariatu dotyczyło sekcji S – Pozostała działalność usługowa, następnie sekcji R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją (21,3%) oraz sekcji Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna (18,3%).

Źródła przychodów

Uzupełniające ujęcie w rachunku satelitarnym stanowi analiza głównych źródeł przychodów, z których finansowana była działalność podmiotów gospodarki społecznej. Największa część środków zgromadzonych w 2018 r. (41,9%) pochodziła ze źródeł o charakterze rynkowym (działalność gospodarcza, odpłatna działalność statutowa, odsetki i dywidendy), a następnie ze źródeł publicznych (rządowych, samorządowych i środków europejskich – 39,4%). W finansowaniu działalności polskich podmiotów gospodarki społecznej mniejsze znaczenie odgrywała dobroczynność – darowizny, zbiórki publiczne i granty od innych podmiotów niekomercyjnych stanowiły 12,8% ogólnej kwoty przychodów. Najniższy był natomiast udział składek członkowskich (5,9%).

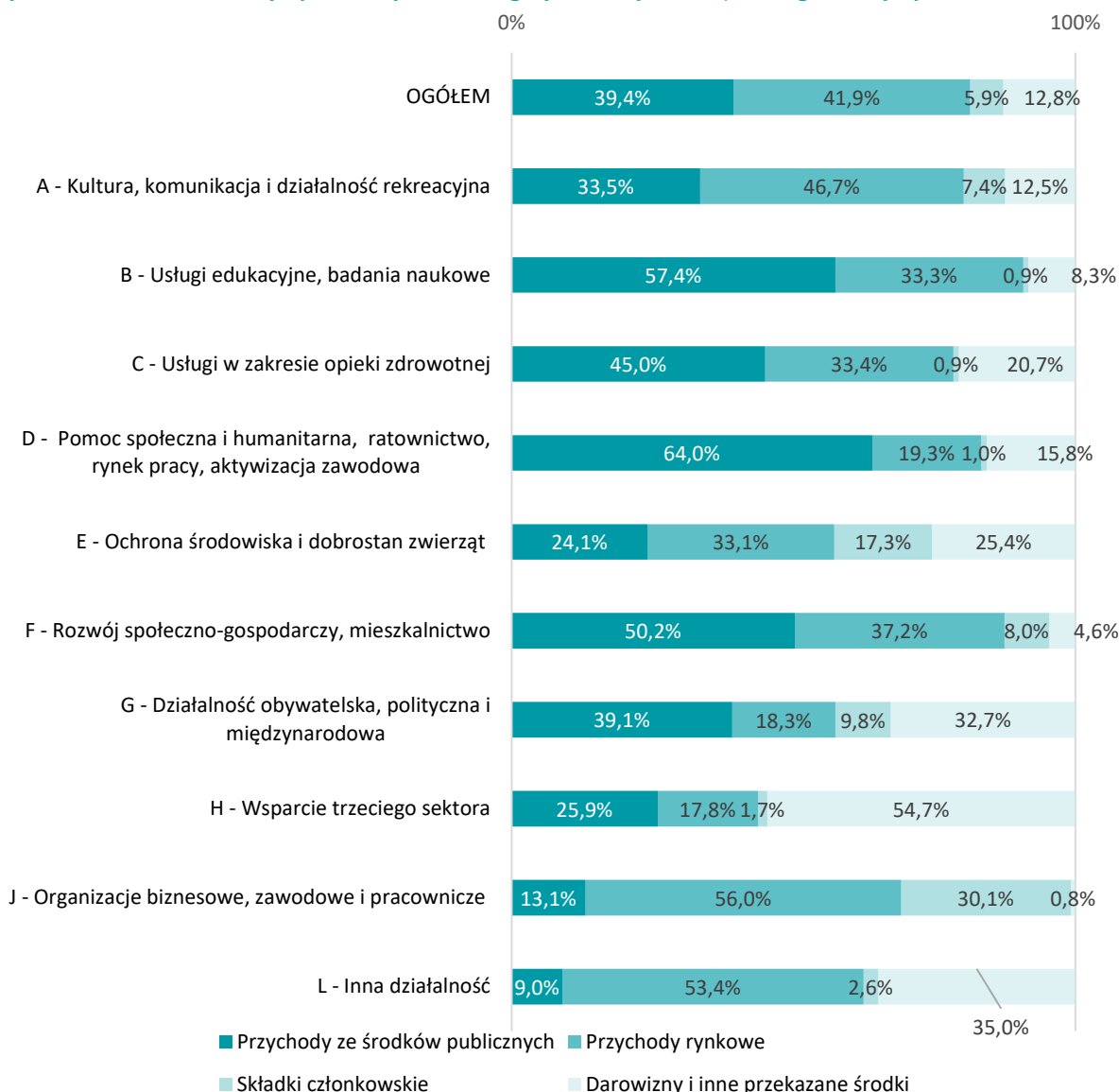
Udział środków z poszczególnych źródeł finansowania działalności zupełnie inaczej rozkładał się wśród organizacji non-profit niż wśród spółdzielni. Organizacje non-profit w większym stopniu korzystały ze źródeł publicznych niż rynkowych (41,1% wobec 34,7%), a następnie na podobnym poziomie ze składek członkowskich (15,0%) i darowizn (14,6%). Natomiast w zbiorowości omawianych spółdzielni dominowały środki rynkowe (93,0%), przy niewielkim udziale środków publicznych (6,3%) oraz znikomym pozostałych dwóch źródeł (łącznie 0,7%).

Środki ze źródeł publicznych szczególnie istotny udział miały w przychodach podmiotów zajmujących się pomocą społeczną i humanitarną, ratownictwem, rynkiem pracy i aktywizacją zawodową (D – 64,0%) oraz

edukacją i badaniami naukowymi (B – 57,4%). Z kolei darowizny i inne przekazane środki stanowiły główne źródła dla podmiotów działających w obszarze wsparcia trzeciego sektora, w tym promocji filantropii i wolontariatu (H – 54,7%). Pod względem udziału przychodów ze składek na tle innych dziedzin działalności wyróżniały się organizacje biznesowe, zawodowe i pracownicze (J – 30,1%).

Najbardziej zrównoważony sposób finansowania miały podmioty zajmujące się ochroną środowiska i dobrostanem zwierząt (E) oraz działalnością obywatelską, polityczną i międzynarodową (G).

Wykres 2. Struktura przychodów podmiotów gospodarki społecznej według źródeł przychodów w 2018 r.

Informacja metodologiczna

Podstawę metodologiczną do opracowania eksperymentalnego rachunku satelitarne gospodarki społecznej stanowił wydany przez ONZ podręcznik *Rachunek satelitarny instytucji non-profit i pokrewnych*

oraz wolontariatu (zwany dalej podręcznikiem ONZ)³ oraz zasady określone w ESA 2010, przyjęte rozporządzeniem 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych w UE⁴.

Dane prezentowane w tablicach i na wykresach nie zawsze sumują się dokładnie ze względu na zaokrąglenia wartości.

Zakres podmiotowy

W rachunku satelitarnym gospodarki społecznej sporządza się odrębnie część dotyczącą działalności podmiotów i wolontariatu. Przy czym dane dla wolontariatu opracowuje się oddzielnie dla wolontariatu w organizacjach (instytucjonalnego) oraz wolontariatu bezpośredniego. Wartość tego pierwszego w kolejnym kroku można dodać do danych dotyczących działalności podmiotów gospodarki społecznej. Z kolei podmioty gospodarki społecznej dzieli się na dwie podstawowe grupy: organizacje non-profit oraz podmioty pokrewne, czyli spółdzielnie i towarzystwa pomocy wzajemnej.

Podsektor organizacji non-profit

Zgodnie z założeniami metodologicznymi zaprezentowanymi w podręczniku ONZ przyjęto następującą strukturalno-operacyjną definicję: organizacje (instytucje) non-profit to samodzielne i samorządne jednostki instytucjonalne, strukturalnie odrębne od administracji publicznej, opierające swą działalność na dobrowolnym zaangażowaniu osób fizycznych lub prawnych, w których ewentualna nadwyżka przychodów nad kosztami nie może być przekazana ani udziałowcom, ani zarządom, a jedynie wykorzystana dla realizacji celów statutowych danej organizacji non-profit. Ponadto w SRN organizacje non-profit są definiowane jako jednostki prawne, bądź społeczne podmioty utworzone dla potrzeb wytwarzania towarów bądź świadczenia usług, ale których status nie pozwala im na generowanie zysku lub innej finansowej korzyści dla jednostek, które je utworzyły, kontrolują bądź finansują (SNA 2008, pkt. 4.8).

Zgodnie z definicją podręcznika ONZ podsektor organizacji non-profit składa się z podmiotów, które:

- a) są prywatne, odrębne od administracji publicznej,
- b) ich głównym celem jest działalność służąca celom społecznym lub publicznym, a maksymalizacja i podział dochodu z zainwestowanego kapitału są drugorzędne. Organizacje działają nie dla zysku, nie rozdzielają ewentualnej nadwyżki między swoich fundatorów, członków, pracowników itp.,
- c) udział w nich jest dobrowolny.

Dodatkowo podmioty działające w trzecim sektorze gospodarki są zinstytucjonalizowane, tzn. że są podmiotami posiadającymi osobowość prawną.

Podmioty non-profit w standardowym dla SRN podziale na pięć sektorów instytucjonalnych są obecne głównie w sektorze niekomercyjnym (podmioty non-profit działające na rzecz gospodarstw domowych – NPISH), ale występują także w sektorze instytucji rządowych i samorządowych, przedsiębiorstw niefinansowych, a czasem nawet w sektorze instytucji finansowych.

Metodologia rachunku satelitarnego pozwala zgrupować wszystkie spełniające ww. definicję podmioty w nowy sektor, niezależny od dotychczasowych sektorów instytucjonalnych stosowanych standardowo

³ ONZ, *Satellite Account on Non-profit and Related Institutions and Volunteer Work*, Studies in Methods Series F, No. 91, Rev.1. Handbook of National Accounting, Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych ONZ, Nowy Jork 2018.

⁴ ESA - *European System of Accounts* jest to standard metodologiczny w krajach członkowskich Unii Europejskiej, stosowany do wyznaczania PKB i innych transakcji oraz pozycji bilansujących. Aktualnie obowiązuje ESA 2010, której podstawę i źródło procedur do kalkulacji stanowi SNA 2008 (*System of National Accounts*, System Rachunków Narodowych).

w systemie rachunków narodowych. Umożliwia także naliczenie dla tego nowego sektora głównych pozycji rachunkowych opracowywanych dla pięciu standardowych sektorów instytucjonalnych.

Organizacje non-profit w zdecydowanej większości tworzy sektor instytucji niekomercyjnych działających na rzecz gospodarstw domowych (NPISH – S15). Część z nich, w oparciu o metodologię ESA, jest przeklasyfikowywana do innych sektorów instytucjonalnych i tak: fundacje skarbu państwa oraz ochotnicze straże pożarne (w zakresie transakcji dotyczących sektora instytucji rządowych i samorządowych) zaliczane są do sektora instytucji rządowych i samorządowych (S13), organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców ze względu na działania na rzecz przedsiębiorstw – do sektora przedsiębiorstw niefinansowych (S11), z kolei kilka jednostek (np. Związek Banków Polskich) – do sektora instytucji finansowych (S12). Wśród pozostałych jednostek przeprowadzany jest tzw. test rynkowości i te podmioty, które w co najmniej dwóch kolejnych obserwacjach ponad 50% kosztów swojej działalności pokrywają z przychodów o charakterze rynkowym, również klasyfikowane są do sektora przedsiębiorstw niefinansowych.

Tablica 3. Usytuowanie organizacji non-profit w sektorach instytucjonalnych rachunków narodowych

Rodzaje podmiotów	Sektory instytucjonalne rachunków narodowych			
	przedsiębiorstwa niefinansowe (S11)	instytucje finansowe (S12)	instytucje rządowe i samorządowe (S13)	instytucje niekomercyjne działające na rzecz gospodarstw domowych (S15)
Fundacje	X		X	X
Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	X	X	X	X
Spółeczne podmioty wyznaniowe				X
Organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego	X	X		
Organizacje pracodawców	x			
Partie polityczne				x
Związki zawodowe				x

Podsektor spółdzielni i TUV

Podmioty klasyfikowane do tego podsektora w Podręczniku ONZ nazywane są podmiotami pokrewnymi, które rekomenduje się włączać do rachunków satelitarnych gospodarki społecznej. Różnią się one tym od organizacji non-profit, że mogą dzielić część zysku pomiędzy swoich założycieli, jednostki kontrolujące lub finansujące, o ile dystrybucja takiego zysku jest "znacząco ograniczona". To ograniczenie jest spójne z zasadą, że nadrzędnym celem takich podmiotów jest służba dobru publicznemu, a nie wytwarzanie przychodu czy zysku dla jednostek, które je założyły, kontrolują bądź finansują (SNA 2008, pkt. 4.8 i 4.22).

Zgodnie z dążeniem do zachowania modułowego, unikalnego i odrębnego od rachunków narodowych charakteru rachunku satelitarnego gospodarki społecznej, zalecane w podręczniku jest podjęcie dodatkowego kroku w celu oddzielenia spółdzielni i towarzystw pomocy wzajemnej od innych producentów rynkowych i przedsiębiorstw, które w systemie rachunków narodowych są prezentowane łącznie z instytucjami komercyjnymi.

Według podręcznika ONZ spółdzielnie, towarzystwa pomocy wzajemnej i przedsiębiorstwa społeczne mają cechę wspólną, która odróżnia je od organizacji non-profit - mogą one w ograniczonym zakresie dokonywać podziału zysków. Kolejną kluczową cechą wspólną spółdzielni i towarzystw pomocy wzajemnej jest możliwość dokonywania podziału zysków na podstawie działalności członków, ale nie w oparciu o wpłacone składki lub zainwestowany kapitał (SNA 2008, pkt. 4.41).

W rachunkach narodowych spółdzielnie klasyfikowane są do sektora przedsiębiorstw niefinansowych (S11), z wyjątkiem banków spółdzielczych i Spółdzielczych Kas Oszczędnościowo-Kredytowych (SKOK), które trafiają do sektora instytucji finansowych (S12). Dodatkowo w polskich rachunkach narodowych dla spółdzielni zaliczanych do sektora przedsiębiorstw niefinansowych opracowywane są oddzielne szacunki. Grupowanie to zawiera jednak wyłącznie podmioty większe, zatrudniające powyżej 9 osób. Wynika to z reprezentacyjnego charakteru badania małych podmiotów i w konsekwencji braku możliwości odseparowywania mniejszych spółdzielni od pozostałych przedsiębiorstw. Natomiast dane dla banków spółdzielczych i SKOK w systemie rachunków narodowych nie są wyodrębniane od komercyjnych instytucji finansowych, ponieważ dane w ich zakresie są pozyskiwane ze źródeł administracyjnych i przetwarzane w formie zagregowanej.

W Polsce funkcjonuje program rządowy pt. „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 r. Ekonomia solidarności społecznej”⁵, który określa, że do sektora gospodarki społecznej spośród spółdzielni zalicza się: spółdzielnie socjalne, spółdzielnie pracy oraz spółdzielnie inwalidów i niewidomych, ze względu na ich ważną funkcję zatrudnieniową. W związku z potrzebą monitorowania rozwoju sektora ekonomii społecznej, w 2017 r. zostało wdrożone pilotażowe badanie statystyczne, gromadzące dane na temat ich potencjału.

Jedynym rodzajem funkcjonujących w Polsce towarzystw pomocy wzajemnej są towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych (TUW). Są to zakłady ubezpieczeń, które ubezpieczają swoich członków na zasadzie wzajemności. Tworzone są w celu zaspokojenia potrzeb udziałowców, a nie dla zysków. Nadwyżka roczna w TUW może być przeznaczana na spłatę kapitału zakładowego albo na zwiększenie kapitałów własnych i funduszy członkowskich tworzonych w tym towarzystwie. Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych spełniają wszystkie kryteria podmiotów gospodarki społecznej.

TUW w systemie rachunków narodowych klasyfikowane są do sektora przedsiębiorstw finansowych (S12).

Trzecim typem podmiotów zgodnie z podręcznikiem ONZ rozważanym jako potencjalne podmioty pokrewne są przedsiębiorstwa społeczne.

Zgodnie z międzynarodową metodologią rachunku satelitarne przedsiębiorstwa społeczne stanowią mniej wyraźną grupę przedsiębiorstw niż spółdzielnie. Grupa tych podmiotów prowadzi działalność ważną społecznie, dlatego w różnych krajach utworzono specjalne kategorie prawne dla tego rodzaju przedsiębiorstw, takie jak *benefit corporations* (w Polsce nie występują), przedsiębiorstwa o ograniczonym zysku, spółki nieaktywne, organizacje pożytku społecznego (*community benefit corporations*) lub inne podmioty o podobnym statusie prawnym lub administracyjnym. W literaturze wspomina się, że przedsiębiorstwami mogą być takie podmioty jako warsztaty terapii zajęciowej (*sheltered workshops*) oraz inne formy integracji poprzez pracę osób niepełnosprawnych, jak i innych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym.

W Polsce przedsiębiorstwo społeczne nie jest jednak odrębną formą prawną, rodzajem podmiotu, a czymś na kształt dodatkowej cechy podmiotu, podobnie jest status organizacji pożytku publicznego.

⁵ Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Departament Ekonomii Społecznej, *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku*, https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/EKONOMIA_SPOLECZNA/KPRES.pdf (dostęp 16.04.2021)

Przedsiębiorstwa społeczne⁶ to status, który mogą otrzymać podmioty ekonomii społecznej prowadzące działalność gospodarczą lub odpłatną pożytku publicznego, aktywizujące zawodowo osoby trudno zatrudnialne, nie prywatyzujące zysku lub nadwyżki bilansowej i zarządzane w sposób partycypacyjny. Dodatkowo na gruncie dokumentów rządowych przedsiębiorstwami społecznymi mogą zostać: stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, spółdzielnie socjalne, spółdzielnie pracy, spółdzielnie inwalidów i niewidomych oraz spółki. W 2018 r. według listy prowadzonej przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej 910 podmiotów posiadało status przedsiębiorstwa społecznego, w tym 523 to były spółdzielnie socjalne, 154 - fundacje i 65 - stowarzyszenia.

Podmioty posiadające status przedsiębiorstwa społecznego nie są w żaden sposób oznaczone i wyodrębniane w SRN.

W Polsce funkcję integracji poprzez pracę pełnią jednostki reintegracji społeczno-zawodowej, nieposiadające osobowości prawnej placówki, takie jak: centra integracji społecznej (CIS), kluby integracji społecznej (KIS), zakłady aktywności zawodowej (ZAZ), warsztaty terapii zajęciowej (WTZ).

Wybór podmiotów gospodarki społecznej

Identyfikacja podmiotów uwzględnionych w Rachunku satelitarnym gospodarki społecznej polega na przeprowadzeniu sekwencji testów. Wyodrębnione kryteria operacyjne umożliwiają ostateczną weryfikację jednostek, zaś podmioty, które spełniły określone wytyczne mogą być zakwalifikowane do zakresu.

W podręczniku ONZ wyróżniono kilka głównych testów, które pozwalają zweryfikować czy jednostka kwalifikuje się do zakresu podmiotowego gospodarki społecznej:

1. Test organizacyjny – czy jednostka jest w wystarczający sposób sformalizowana;
2. Test samorządności – czy organizacja jest autonomiczna, może samodzielnie podejmować decyzje, czy jest niezależna organizacyjnie i czy samodzielnie podejmuje ryzyko ekonomiczne na rynku, czy może sama się rozwiązać;
3. Test dobrowolności – czy udział w jednostce jest nieobowiązkowe, a więc każdy sam może zdecydować, czy chce należeć do tego podmiotu, test spełniają również cechy i izby zawodowe, gdyż przynależność do danego zawodu nie jest prawnie wymagana, każdy sam decyduje, czy chce dany zawód wykonywać;
4. Test ograniczenia zysków – czy jednostka może dokonywać podziału nadwyżki w części większej niż 50%, a jeśli tak to czy związane to jest z misją społeczną i czy w razie rozwiązanie pozostałe środki zostaną przekazane na podobne cele społeczne;
5. Test prywatności – czy nie są kontrolowane przez administrację publiczną, czyli czy o ich powstaniu i rozwiązaniu decydują władze publiczne lub urzędnicy mają większość w podejmowaniu decyzji, ustanawianiu celów i programu działania jednostki lub jednostka jest zależna finansowo od jednego konkretnego źródła publicznego.

Ponadto przewidziano po jednym dodatkowym teście dla jednostek klasyfikowanych do podsektora organizacji non-profit oraz dla podsektora spółdzielni i podobnych podmiotów pokrewnych:

6. Test organizacyjny modułu instytucji non-profit – weryfikuje czy jednostka może generować jakikolwiek zysk oraz czy może go dzielić między swoich członków/założycieli – jeśli na jedno z tych pytań odpowiedź jest negatywna to jednostka zostaje w sektorze non-profit.
7. Test modułu spółdzielczego – weryfikuje cztery kryteria definiujące spółdzielnie: limity podziału zysków proporcjonalnie do zainwestowanego kapitału lub wniesionych opłat; demokratyczne

⁶ Definicja z aktualizacji KPRES; Uchwała nr 11 Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2019 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej”

zarządzanie; wspólna tożsamość (członkowie są zarówno właścicielami, jak i klientami); oraz ukierunkowanie na świadczenie usług na rzecz członków "po kosztach własnych".

Do zakresu rachunku satelitarnego gospodarki społecznej ze względu na wynik testu nie mogą być wliczone: fundacje skarbu państwa oraz jednostki reintegracji społeczno-zawodowej. Dodatkowo w rachunku nie zostały uwzględnione przedsiębiorstwa społeczne i inne rodzaje spółdzielni niż socjalne, pracy oraz inwalidów i niewidomych.

- Fundacje skarbu państwa nie tylko są powoływane przez władze publiczne, na mocy odrębnych przepisów, ale i z reguły strona rządowa ma decydujący głos w zarządzie. Choć mogą uzyskiwać przychody z innych źródeł niż publiczne, to nie mogą samodzielnie podjąć decyzji o likwidacji. W związku z czym nie przechodzą one testu dotyczącego kontroli przez rząd.
- Jednostki reintegracji społeczno-zawodowej nie prowadzą do zasady działalności na rynku (działalności gospodarczej, z wyjątkiem ZAZ), a ich działalność finansowana jest ze stałych źródeł publicznych. Dodatkowo jednostki reintegracji społeczno-zawodowej to jednostki organizacyjne, nieposiadające odrębnej osobowości prawnej, prowadzone przez organizacje non-profit, spółdzielnie socjalne lub administrację samorządową. Te z jednostek reintegracyjnych, które są prowadzone przez organizacje non-profit i spółdzielnie socjalne, liczone są w RSGS już w ramach tych podmiotów, gdyż organizacje i spółdzielnie sprawozdają się za wszystkie swoje jednostki organizacyjne łącznie. Natomiast jednostki reintegracyjne prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego nie spełniają warunku niezależności od władz publicznych. W związku z tym jednostki reintegracyjne nie mogą zostać ujęte jako dodatkowa grupa w zakresie podmiotowym rachunku satelitarnego gospodarki społecznej.

W RSGS nie zostały ujęte też przedsiębiorstwa społeczne jako odrębna grupa, gdyż 82% z tych jednostek zaklasyfikowanych zostało do rachunku jako organizacje non-profit lub spółdzielnie. Pozostałe 18% (167 jednostek) to spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, działające nie dla zysku. Nie zostały one ujęte z przyczyn technicznych. Zdecydowana większość z tych jednostek jest mała (9 lub mniej pracowników), w związku z czym są one klasyfikowane do badania reprezentacyjnego, a ponieważ nie stanowią one warstwy w badaniach przedsiębiorstw, nie ma możliwości wyodrębnienia ich i uwzględnienia w RSGS. Jest to jednak mało liczna grupa, o niskim potencjale ekonomicznym, w związku z czym nie uwzględnienie ich będzie miało marginalny wpływ na jakość RSGS.

Kolejną grupę, która nie została ujęta w rachunku satelitarnym gospodarki społecznej, stanowią spółdzielnie mieszkaniowe, banki spółdzielcze, SKOKi i inne spółdzielnie. W Polsce postrzegane są jako typowe przedsiębiorstwa, choć większość cech definicyjnych zgodnie z podręcznikiem ONZ spełniają. Nie uwzględnienie ich w rachunku satelitarnym motywowane jest dwoma względami. Po pierwsze nie zaliczane są one do sektora ekonomii społecznej w Polsce, po drugie w pracach podjętych w ramach grantu nie udało się wyodrębnić dla tych jednostek danych w sposób precyzyjny i zapewniający odpowiednią jakość. W przyszłości należy jednak podjąć dodatkowe prace w tym zakresie i przygotowywać rachunek w wersji dwuwariantowej, zgodnie z polską definicją ekonomii społecznej oraz w wersji uwzględniającej wszystkie typy spółdzielni, co pozwoli na prowadzenie bardziej precyzyjnych porównań międzynarodowych.

Wolontariat

Wolontariat jest nazywany również pracą społeczną. Jest to aktywność podejmowana dobrowolnie i bez wynagrodzenia mająca na celu przyniesienie korzyści osobom lub grupie osób spoza gospodarstwa domowego (wyłączając rodzinę wolontariusza), może również być wykonywany na rzecz społeczeństwa, środowiska naturalnego, konkretnej miejscowości lub społeczności. Świadczenie wolontariatu jest związane z przeznaczaniem na niego wolnego czasu. Czynność zaliczana do wolontariatu powinna mieć zatem charakter pracy, a to znaczy, że za jej wykonanie można byłoby uzyskać zapłatę (wynagrodzenie), ale osoba wykonująca tę pracę nie oczekiwała za nią wynagrodzenia i nie otrzymała go.

W rachunku satelitarnym gospodarki społecznej wolontariat obejmuje dwie główne formy działalności: wolontariat instytucjonalny (prowadzony w ramach organizacji/institucji) (SNA 2008, pkt. 19.37-19.39) oraz wolontariat bezpośredni (świadczony indywidualnie) (SNA 2008, pkt. 23.42-23.45).

Wolontariat prowadzony w ramach organizacji (instytucjonalny) może odbywać się za pośrednictwem lub na rzecz różnych rodzajów organizacji (w tym organów rządowych, spółek komercyjnych, spółdzielni lub organizacji non-profit). Do rachunku satelitarnego gospodarki społecznej, kwalifikuje się tylko praca wykonywana na rzecz lub za pośrednictwem podmiotów gospodarki społecznej.

Wolontariat bezpośredni stanowi nieodpłatną pracę wykonywaną przez osoby bez pośrednictwa organizacji i dotyczy sektora gospodarstw domowych w systemie rachunków narodowych. Wycena takiej pracy w rachunkach narodowych uzależniona jest od tego, czy efektami prowadzonej działalności są wytworzone towary lub usługi. Jednak dla celów rachunku satelitarnego trzeciego sektora, przyjmuje się, że cały wolontariat bezpośredni wchodzi w zakres podmiotowy tego rachunku.

Zgodnie z międzynarodowymi wytycznymi systemu rachunków narodowych, udział wolontariatu na rzecz organizacji, określanego jako wolontariat w ramach organizacji, jest uwzględniany w produkcji jednostek korzystających z takiej formy pracy, zaś jego wartość jest szacowana jako rzeczywisty koszt tego rodzaju działalności, który wynosi zero (SNA 2008, pkt. 7.41 i 19.38). W rachunku satelitarnym gospodarki społecznej szacuje się jednak jego wartość monetarną, biorąc pod uwagę czas i rodzaj prac wykonywanych przez wolontariuszy. Ponadto uwzględniana jest tylko praca wykonywana na rzecz lub za pośrednictwem organizacji, które same są objęte zakresem podmiotowym rachunku satelitarnego.

Wolontariat bezpośredni zgodnie z definicją przyjętą przez Międzynarodową Konferencję Pracy w 2013 r. nie obejmuje pomocy członkom gospodarstwa domowego, a także rodzinie, nawet jeśli nie zamieszkuje ona z pomagającą jej osobą⁷. Wolontariat bezpośredni może być więc kierowany do przyjaciół, osób nieznanymi, a także może być świadczony na rzecz środowiska, społeczności, czy miejscowości, jeśli wykonywany jest bez pośrednictwa organizacji.

Praca wolontariacka wykonywana poza organizacjami (wolontariat bezpośredni) jest traktowana jako działalność w sektorze gospodarstw domowych. Jeżeli jej wynikiem jest produkt fizyczny, materialne dobro, wówczas produkcja jest wyceniana jako wartość rynkowa wytworzonych dóbr, zaś nakład pracy jest połączony z dochodem mieszanym i tym samym nie jest odnotowywany w rachunkowości narodowej. W przypadku, gdy w trakcie działalności wolontariackiej przedmiotem jest usługa, wówczas żadna wartość nie jest uwzględniona we wkładzie pracy w tym zakresie. Tę lukę wypełnią kalkulacje prowadzone w rachunku satelitarnym gospodarki społecznej, bowiem nadrzędnym celem rachunków satelitarnych, które są dodatkowym uzupełniającym do rachunków narodowych źródłem informacji, jest uwzględnienie w sprawozdawczości całkowitej działalności produkcyjnej (także pozarynkowej) sektora lub dziedziny częściowo lub całkowicie pominiętej w rachunkach narodowych. W związku z powyższym cały wolontariat bezpośredni ujęty jest w rachunku satelitarnym.

Test dotyczący pracy wolontariackiej (*Volunteer work test*) – prowadzony jest niezależnie od wcześniejszych testów obejmujących podmioty gospodarki społecznej, dotyczy zaangażowania ludności w pracę wolontariacką i ma na celu zweryfikowanie czy świadczona praca powinna znaleźć się w rachunku satelitarnym.

⁷ ILO, *Resolution concerning statistics of work, employment and labour underutilization, adopted by the Nineteenth International Conference of Labour Statisticians (October 2013)*, https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/standards-and-guidelines/resolutions-adopted-by-international-conferences-of-labour-statisticians/WCMS_230304/lang--en/index.htm (dostęp 16.04.2021)

Źródła danych

Rachunek satelitarny gospodarki społecznej, podobnie jak inne rachunki satelitarne, łączy informacje ze wszystkich dostępnych źródeł, tj. z rachunków narodowych, danych administracyjnych oraz badań społecznych GUS, w formę jednej kalkulacji zawierającej pełną sekwencję tablic skonstruowaną analogicznie do rachunków bazowych. Układ tablic spójnych z rachunkami narodowymi umożliwia porównanie wyników z tymi, które są uzyskiwane w trakcie kalkulacji prowadzonych regularnie w zakresie analiz makroekonomicznych.

Polska statystyka publiczna od 2008 r. systematycznie wdrażała sprawozdania charakteryzujące poszczególne typy organizacji non-profit. W 2014 r. po raz pierwszy sprawozdawczością został objęty cały sektor non-profit. Badania organizacji non-profit realizowane są na sprawozdaniach statystycznych serii SOF. Sprawozdania te są realizowane cyklicznie, z uwzględnieniem rocznego okresu referencyjnego. Pozwalają one zgromadzić i scharakteryzować nie tylko potencjał ekonomiczny tych podmiotów.

Spółdzielnie przez wiele ostatnich lat nie stanowiły zainteresowania polskiej statystyki publicznej jako szczególna grupa podmiotów. Są one obejmowane badaniami statystycznymi jako jeden z rodzajów przedsiębiorstw i klasyfikuje się je do kartotek poszczególnych sprawozdań ze względu na swoją wielkość oraz rodzaj prowadzonej działalności gospodarczej. Podstawowym źródłem danych w rachunkach narodowych o spółdzielniach niefinansowych jest sprawozdanie statystyczne SP „Roczna ankieta przedsiębiorstw”. Badanie to nie obejmuje jednak podmiotów zatrudniających do 9 pracowników i nie pozwala wyróżnić pełnych danych dla trzech typów spółdzielni, obejmowanych w Polsce definicją ekonomii społecznej. Dodatkowo badanie to nie uwzględnia społecznych funkcji tych podmiotów. Ze względu na rosnące w kraju zainteresowanie kondycją sektora gospodarki społecznej, GUS we wspólnym projekcie z Ministerstwem Rodziny i Polityki Społecznej zrealizował za 2017 r. i 2019 r. specjalne badanie tych podmiotów przy użyciu sprawozdania ES-S. To dodatkowe badanie, a także dane ze źródeł administracyjnych (CIT i ZUS) stały się podstawą do opracowania informacji o spółdzielniach w rachunku satelitarnym gospodarki społecznej.

W polskich rachunkach narodowych Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych ujmowane są w sektorze instytucji finansowych. Dane pozwalające scharakteryzować działalność TUV pozyskiwane są z Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego.

W ramach rachunku satelitarnego gospodarki społecznej praca wolontariacka jest traktowana jako działalność produkcyjna o istotnej wartości ekonomicznej, która nie jest rejestrowana w rachunkach narodowych, ale powinna być uwzględniona w rachunku satelitarnym. W Polsce ani w ramach systemu rachunków narodowych ani w statystyce rynku pracy nie były gromadzone dane na temat wolontariatu. Początkowo informacje o czasie poświęconym na pracę społeczną próbowano gromadzić w ramach wspomnianej wcześniej sprawozdawczości organizacji non-profit. Nie było to jednak optymalne rozwiązanie, gdyż organizacje często nie prowadzą szczegółowych rejestrów czasu pracy angażujących się nieodpłatnie wolontariuszy. Dokładna informacja o czasie pracy wolontariackiej jest niezbędna do przeprowadzenia jej wyceny na potrzeby rachunku satelitarnego. Metodologia Badania Budżetu Czasu Ludności również nie jest optymalna dla wyceny wolontariatu. W związku z tym GUS, korzystając z międzynarodowej metodologii do pomiaru pracy wolontariackiej MOP⁸, jako drugi urząd statystyczny na świecie i pierwszy w UE wdrożył w 2011 r. badania dedykowane wolontariatowi. Badanie, które zatytułowane jest „Praca niezarobkowa poza gospodarstwem domowym (PNZ)”, po raz kolejny zrealizowane zostało w 2016 r. i uwzględniło ono zmianę w definicji pracy wolontariackiej wprowadzone rezolucją MOP w 2013 r.

⁸ ILO, *Manual on the Measurement of Volunteer Work*, Geneva 2011, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_162119.pdf (dostęp 16.04.2021)